

Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Statülerini Yordayan Risk Faktörlerinin İncelenmesi

Adem Peker¹

Öz

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk faktörlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma Erzurum'da çeşitli okullarda öğrenim gören 400 ortaokul öğrencisiyle yürütülmüştür. Veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formu, Revize Edilmiş Siber Zorbalık Envanteri, Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Sosyal Medya Tutum Anketi kullanılmıştır. Verilerin analizi çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi (multinomial logistik regresyon) ile yapılmıştır. Araştırmada öğrencilerin %17'sinin siber zorbalık yaşadığı, %10.5'nin başkalarına siber zorbalık yaptığı ve %35.2'sinin de siber zorba/mağdur olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre sosyalleşme gücü siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma için risk faktörüdür. Cinsiyet ve internet kullanma süresinin siber zorba ve siber zorba/mağdur, ailelerin çocuklarının internet kullanımını denetlememesinin siber zorba, toplumsal tutum ve negatif duygunun siber zorba/mağdur olma için risk faktörü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Siber Zorbalık Statüleri
Ayırt Edici Etmenler
Çok Kategorili İsimsel Logistik
Regresyon Analizi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 07.02.2014
Kabul Tarihi: 14.08.2015
Elektronik Yayın Tarihi: 15.10.2015

DOI: 10.15390/EB.2015.4412

Giriş

Bilgisayar, cep telefonu kullanımının ve internet ulaşımının günümüz ihtiyaçları doğrultusunda çok hızlı bir şekilde yaygınlaştığı görülmektedir (Batmaz ve Ayas, 2013). Özellikle gençlerin, interneti arkadaş edinmek, arkadaşlıklarını sürdürmek ve böylece sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandıkları gözlenmektedir (Bingöl, 2013). Ergenlerin cep telefonuna ve bilgisayara sahip olup olmaması, sahip olunan cep telefonunun ve bilgisayarın markası, bu araçların teknik özellikleri ile bu teknolojik araçları kullanımları açısından sahip oldukları beceri düzeyleri sosyal grup içindeki yerlerini belirleyebilmektedir (Soydaş, 2011). Bilişim ve iletişim teknolojilerinin, ergenler için ekran kültürünün önemli bir parçası haline gelmesinin yanısıra, iletişimi artırmak ve bilgi paylaşımını kolaylaştırarak bilgiye ulaşma olanağını çoğaltmak gibi işlevlere sahip olduğu belirtilmektedir (Peker, 2013a).

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin getirdiği bu kolaylıkların yanında aşırı ve denetimsiz kullanımının çeşitli sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bu sorunlar; sanal ortamda tanıştığı kişilerle yüz yüze buluşmayı, bilişim ve iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımından dolayı okul başarısının düşmesini, sanal arkadaşlıkları gerçek yaşamdaki sosyal ilişkilere tercih etmeyi, kişisel bilgilerini sanal ortamda paylaşma amacıyla kullanmayı içermektedir (Eroğlu, 2014).

¹ Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, adem.peker@hotmail.com

Bilişim ve iletişim teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte zorbalık davranışları sanal ortama taşınmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra sosyal ağların hayatımıza girmesiyle siber zorbalık daha da kolay yapılabilir bir hal almıştır. Siber zorbalık internet ya da diğer dijital iletişim teknolojilerinin başkalarına zarar vermek amacıyla kullanılması olarak tanımlanmıştır (Agaston, Kowalski ve Limber, 2007; MacDonald ve Roberts-Pittman, 2010; Strom ve Strom, 2005; Willard, 2007; Ybarra, 2004). Sanal ortamda mesaj gönderenin kim olduğunu bilmeden hakaret edici, çirkin mesaj, fotoğraf ve videolar almanın siber zorba davranışları yansıttığı ön görülmektedir (Menesini, Nocentini ve Calussi, 2011).

Siber zorbalıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu sorunun günümüzde yaygın bir problem haline geldiğini göstermektedir. Williams ve Guerra (2007) yaptıkları araştırmada siber zorbalığın görülme sıklığını %9 olarak belirlemiştir. Raskauskas ve Stoltz (2007) öğrencilerin yaklaşık %20'sinin siber zorba, %50'sinin siber mağdur olduğunu rapor etmiştir. Ayas (2011) öğrencilerin yaklaşık %17'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, %16'sının siber zorbalık yaptığını ortaya çıkarmıştır. Mishna ve diğerleri (2010), ortaokul ve lise öğrencilerinin %50'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını, yaklaşık %34'ünün de online ortamda başkalarına zarar verici davranışlarda bulduklarını saptamıştır.

Li (2007) öğrencilerin %15'inin siber zorbalık yaptığını, %25'inin siber zorbalık yaşadığını bildirmiştir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) ergenlerin %28'inin siber zorbalık davranışlar sergilediğini, %30'unun da siber mağdur olduğunu ifade etmiştir. Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2007) öğrencilerin %43'ünün siber zorbalık yaşadıklarını bulgulamıştır. Peker (2013b) ortaokul öğrencilerinin %46'sının siber zorbalık davranışlar gösterdiğini, %65'inin de siber zorbalığa maruz kaldığını bulmuştur. Ayas ve Horzum (2012) öğrencilerin % 12'sinin siber zorba ve % 19'unun siber mağdur olduklarını tespit etmiştir.

Yapılan araştırmalarda siber zorbalığa uğrayan kişilerde çeşitli psikolojik problemlerin görülebileceği belirtilmiştir. Siber mağdurların öfke, üzüntü ve intikam duyguları (Beran ve Li, 2005; Katzer, Fetchenhauer ve Belschak, 2009; Yaman ve Peker, 2012), depresif belirtiler (Gamez-Guadix, Orue, Smith ve Calvete, 2013; Raskauskas ve Stoltz, 2007), akran ilişkilerinde sorunlar (Wolak ve diğerleri, 2007), düşmanlık (Palmer ve Thakordas, 2005) ve hayal kırıklığı (Raskauskas ve Stoltz, 2007) yaşadıkları vurgulanmaktadır. Ayrıca siber zorbalığa karışmanın öğrencilerde akademik başarıyı düşürme (Li, 2007; Willard, 2007), okula gitmekten korkma (Beran ve Li, 2005), düşük öz-kontrolün görülmesi (Jang, Song ve Kim, 2014) gibi sorunlara yol açtığı bildirilmektedir.

Pozitif ve Negatif Duygu

Pozitif ve negatif duygu öznel iyi oluşun duygu boyutunu oluşturmaktadır (Chekola, 2007; Fave, Brdar, Freire, Vella-Brodrick ve Wissing, 2011). Öznel iyi oluş, pozitif ve negatif duyguları yaşama sıklığı ile genel yaşam memnuniyetinin öznel olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Öznel iyi oluş kişinin yaşamını bilişsel değerlendirmeleri sonucunda algıladığı yaşam memnuniyetidir. Buna ek olarak öznel iyi oluş kişinin stres ve depresyon gibi geleneksel içsel problemleri yerine bireyin duygusal deneyimlerini bütün olarak yakalamayı içermektedir (Diener, Emmons ve Larsen, 1999). Öznel iyi oluşu yüksek kişilerin toplumun içinde daha çok yer aldıkları, daha uygun evlilikler yaptığı ve dostluklar kurdukları belirtilmiştir (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005).

Yüksek pozitif duygulanımı olan kişilerin, yüksek enerji, coşku, yaşamlarından ve bir işle uğraşmaktan memnun oldukları; negatif duygulanımı yüksek olan kişilerde ise yaşamlarından memnun olmadıkları, sınırlılık ve bir işle meşgul olurken zevk alamadıkları rapor edilmiştir (Rey, Extremera, Duran ve Ortiz-Tallo, 2013). Birçok çalışma da pozitif olmanın fiziksel sağlık (Pressman ve Cohen, 2005), uyum sağlama (Ben-Zur, 2009), genel yaşam doyumunun çeşitli belirleyicilerini içeren duygusal işlevsellik (Myers ve Diener, 1995) ile ilişkili olduğu bulunurken; negatif olmanın ise depresyon ve stres gibi psikolojik uyumsuzluk belirtileri ile ilişkili olduğu ortaya çıkarılmıştır (Watson, Clark ve Carey, 1988). Pozitif duygunun, kişinin heyecan gibi hoş duyguları yaşama

eğilimini gösterirken (Robinson, Solberg, Vargas ve Tamir, 2003) negatif duygunun; üzüntü, kaygı, korku, öfke, suçluluk ve küçümseme gibi hoş olmayan duygulardan oluştuğu belirtilmektedir (Watson, 1988; Watson ve Pennebaker, 1989).

Sosyal Medyaya Yönelik Tutum

Otrar ve Arğın (2013) sosyal medyayı, bireylerin ilgi duyduğu konular hakkında eşzamanlı olarak etkileşimde buldukları, iletişim kurabildikleri, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan yazı, resim, video gibi paylaşımlarda bulunarak içeriği kendilerinin oluşturduğu internet tabanlı bir ortam olarak tanımlamaktadır. Boyd ve Ellison (2007), sosyal ağları; bireylere sınırlandırılmış bir sistemde, bireyin tercihine göre açık bir profil oluşturma, iletişimde bulunduğu kişilerin listesini oluşturma listelerinde yer alan kişilerin ağdaki diğer kişilerle olan etkileşimlerini izleme şansı veren web tabanlı uygulamalar olarak ifade etmektedir.

Facebook, Twitter, LinkedIn, Myspace, Skyp özellikle gençler tarafından yaygın olarak kullanılan sosyal ağ siteleridir. Facebook kullanıcıları profillerini oluşturmak ve diğer kullanıcılar ile "arkadaş" olmasını sağlayan bir sosyal medya platformudur. Arkadaşlar "durum güncellemeleri" ve özel mesajlar aracılığıyla iletişim kurma, videolar, resimler ve birbirleri ile bağlantıları paylaşmaları mümkündür. Kullanıcılar ayrıca grup oluşturabilir. Benzer şekilde, Twitter kullanıcıları öteki "tweeter" ile bağlantı kuran, kamu ya da özel kişilerle iletişim kurmayı sağlayan bir ağıdır. Instagram kullanıcılarına resimleri veya 15 saniyeden az olan videoları paylaşmayı sağlar (Bahrani ve Patel, 2015; Lin, Hoffman ve Borengasser, 2013; Park ve Kim, 2013).

Öğrencilerin sosyal ağları öğrenme, gruplar oluşturma ve kendilerini öğretmenlerine karşı ifade etmek için kullanabilecekleri vurgulanmaktadır (Koç ve Karabatak, 2011). Sosyal medya öğrenciler arasında popüler olan kişilere ulaşma ve başkalarıyla iletişim kurma fırsatı vermektedir (Ivester, 2011). Sosyal medyanın olumlu özelliklerine rağmen, zararlı bir şekilde kullanılabilirdiği bildirilmektedir. Bu zararlı kullanım anlık mesajlaşma, telefon, sohbet (chat) odaları, e-posta, sosyal ağ siteleri, bloglar (web günlükleri), forumlar ve web siteleri gibi iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirildiği (Campfield, 2008; Li, 2005; Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011) belirtilmektedir. Bununla birlikte sohbet odaları ve sosyal ağların siber zorbalığın en çok görüldüğü ortamlar olarak gösterilmektedir (Ayas ve Horzum, 2012).

Araştırmanın Amacı

Hızla yayılan cep telefonu, internet teknolojileri gibi araçlar sosyal yaşamı ve iletişimi farklı bir noktaya taşımıştır. Sanal ortamlarda oluşan sosyal ağlar ve sosyal paylaşım ortamları gençlerin kendilerini topluma kabul ettirmelerinin yeni bir adresi durumundadır. Sosyal ağlarda aşışılma, küçük düşürülme, dışlanma vb. durumlar gerçek yaşamda olduğundan daha geniş kitlelere anında ulaşan davranışlar olarak saldırıya uğrayan bireyleri derinden etkilemektedir (Usta, 2013). Sosyal ağlar, bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen saldırganca davranışlar siber zorbalık olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalığa ilişkin araştırmaların genellikle siber zorba ve mağdurların çeşitli değişkenlerle olan ilişkisine odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte ortaokul öğrencileri arasında giderek siber zorbalık olaylarının yaygınlaşması (Kowalski ve Limber, 2007; Williams ve Guarra, 2007) okul temelli önleyici çalışmaları gündeme getirmiştir.

Okul temelli çalışmalara ışık tutması düşünülen bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk etmelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla siber zorbalık kategorilerini birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin incelenmesinin kuramsal birikimi arttıracığı ve mücadele programı geliştirme noktasında araştırmacılara ve uygulayıcılara rehberlik edeceği söylenebilir. Elde edilen sonuçlar ile özellikle ortaokullardaki öğrencilerin siber zorbalık davranışlarına yönelik ayırt edici etmenleri belirlemesi açısından okul temelli önlenme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, haftalık internet kullanım süresi ve internet kullanımının ebeveyn tarafından denetlenmesi), sosyal medyaya yönelik tutum, pozitif ve negatif duygu ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki yordayıcı ilişkileri incelemek için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmada öğrencilerin araştırma sürecine dahil edilmesinin ve ulaşılabilirliğinin daha kolay olduğu Erzurum kent merkezindeki uygun ortaokullar seçilmiştir. Böylece araştırmanın çalışma grubu uygun örneklem yöntemi ile ortaya çıkarılmıştır. Uygun örnekleme sonucu araştırmanın verileri, Erzurum il merkezindeki 6., 7. ve 8. sınıflarında okuyan 400 ortaokul öğrencisinden elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %30,5'i (n=122) 6. sınıf; %37'si (n=148) 7. sınıf; %32,5'i (n=130) 8. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin %49'u (n=196) kız, %51'i ise (n=204) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Çalışmada katılımcıların sosyo-demografik durumları hakkında bilgi edinmek için bir form oluşturulmuştur. Form araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, haftalık internet kullanım süresi, internet kullanımının ebeveyn tarafından denetlenmesi gibi sosyo-demografik özelliklerine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Revize Edilmiş Siber Zorbalık Envanteri

Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık statülerini tespit etmek için Topçu ve Erdur-Baker (2010)'in geliştirilen Revize Edilmiş Siber Zorbalık Envanteri kullanılmıştır. Bu envanter, ölçme özelliğinin ortaokuldaki öğrencilere uygun olmasından dolayı seçilmiştir. Envanter siber zorbalık ve siber mağduriyet olmak üzere iki paralel formdan ve 28 maddeden oluşmaktadır. Envanterde katılımcıların siber zorbalık ve mağduriyet yaşama durumları 4'lü likert tipi derecelendirme kullanılarak ortaya çıkarılmaktadır. Envanterin siber zorbalık ve siber mağduriyet formundaki maddelerin tek bir boyutta toplandığı saptanmıştır. Siber zorbalık formunun tek boyutlu yapısının uyumlu olup olmadığını test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda (GFI=.93, CFI=.93, AGFI=.89 ve RMSEA=.06) ölçeğin iyi uyum gösterdiği bulunmuştur.

Envanterin siber mağduriyet formu için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu, tek faktörlü yapının doğrulandığını göstermiştir (GFI=.93, CFI=.89, AGFI=.90 ve RMSEA=.06). Envanterinin ölçüt-bağıntılı geçerliği için geleneksel zorbalık formu ile aralarındaki ilişki incelenmiştir. Envanterin siber zorbalık formu ile geleneksel zorbalık arasındaki ilişkinin .45, siber mağduriyet formu ile arasındaki ilişkinin ise .36 olduğu bulunmuştur. Envanterin iç tutarlılık güvenirlik katsayısını belirlemek için cronbach alpha yöntemi kullanılmıştır. Siber zorbalık formunun Cronbach Alpha katsayısı .82, siber mağduriyet formunun ise .75 olarak saptanmıştır. Envanterden elde edilen toplam puanların yükselmesi siber zorbalık davranışların ve siber zorbalığa maruz kalmanın arttığını göstermektedir.

Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği

Araştırmada kullanılan diğer bir ölçekte Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeğidir. Bu ölçek öğrencilerin hangi duygusal eğilimleri yaşadıklarını kendi bildirimleriyle belirtmeleri için kullanılmıştır. Ölçek öznel iyi oluşu belirlemek için Watson, Clark ve Tellegen (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek pozitif ve negatif duygu olmak üzere iki boyuttan ve 20 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin 10'u pozitif duyguyu, diğer 10 maddede negatif duyguya ilgilidir. Ölçekte 5'li likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek puanlar her bir boyut için 10 ile 50 arasındadır. Ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı pozitif duygu için .88, negatif duygu için .85 olarak saptanmıştır.

Gençöz (2000) ölçeği Türkçe'ye uyarlamıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması sonucunda orijinal ölçekte olduğu gibi 10 pozitif ve 10 negatif duygu maddeleri olmak üzere iki faktörlü bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Negatif duygu için iç tutarlılık katsayısı .86, pozitif duygu için .83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin pozitif duygu formu Beck Depresyon Ölçeği ile -.48, Beck Anksiyete Ölçeği ile -.22; negatif duygu formunun ise bu iki ölçek ile korelasyon değeri .51 ve .47 olduğu bulunmuştur.

Sosyal Medya Tutum Anketi (SMTA)

Sosyal Medya Tutum Anketi (SMTA) internet ortamlarında kullanıcıların davranışlarını ve tercihlerini ne olduğunu belirlemeye yönelik geliştirilmiştir (Düvenci, 2012). Öğrencilerin sosyal medyaya yönelik sosyal davranışlarını belirlemek için bu ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipi derecelendirmeye göre değerlendirilmektedir. SMTA'de toplumsal tutum, doyumlar, açık görüşlülük, sosyalleşme gücü, bağımlılık, problem endişesi, görüşbildirme, içselleştirme ve çabasız bilgi maddeleri olmak üzere toplam 9 boyut ve 47 madde içermektedir. Bu çalışma da toplumsal tutum, sosyalleşme güçlendirme ve bağımlılık boyutları kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı toplumsal tutum, sosyalleşme gücü ve bağımlılık boyutları için sırasıyla .79, .75 ve .79 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin bütünü için iç tutarlılık katsayısının .90 olduğu saptanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan ölçeklerin uygulanabilmesi için öncelikle Erzurum Valiliği'ne ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne izin almak için başvurulmuştur. Alınan yasal izin sonucunda araştırmada yer alan ölçeklerin uygulanması için okul yönetimiyle görüşülerek bir planlama yapılmış ve bu planlama neticesinde uygulama gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin uygulanmasında gönüllülük esasına dikkat edilmiş ve öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek ölçeklerin nasıl dolduracakları anlatılmıştır. Bununla birlikte öğrencilere araştırma verilerinin gizli tutulacağı ve sadece araştırmacı tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. Veri toplama araçları tek bir ders saatinde araştırmacı tarafından öğrencilere uygulanmıştır.

Verilerin analizinde sosyo-demografik (cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, haftalık internet kullanım süresi, internet kullanımının ebeveyn tarafından denetlenmesi) değişkenlerin, sosyal medyaya yönelik tutumun, pozitif ve negatif duygunun siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayırmada istatistiksel açıdan anlamlı rol oynayıp oynamadığı çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi kullanılarak (multinomial lojistik regresyon analizi) incelenmiştir.

Verilerin analizinde öncelikle cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, internet kullanma süresi ve internet kullanımının ebeveyn tarafından kontrol edilmesi dummy değişkeni olarak adlandırılan yeni yapay bir değişkene dönüştürülmüştür. Daha sonra bu yapay değişkenler diğer değişkenlerle birlikte analize dahil edilmiştir. Cinsiyet ile ilgili dummy değişkenin oluşturulmasında "erkekler", sınıf düzeyi ile ilgili dummy değişkenin oluşturulmasında "8. sınıflar", algılanan akademik başarı ile ilgili dummy değişkenin oluşturulmasında "orta düzeyde başarılı olanlar", internet kullanım süresi ile ilgili dummy değişkeninin oluşturulmasında haftalık ortalama internet kullanımı "8 saat ve üzeri" olanlar, internet kullanımının ebeveyn tarafından kontrol edilmesi ile ilgili dummy değişkenin oluşturulmasında "hayır" referans değişken olarak kodlanmıştır. Analizler SPSS 22.00 programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Cinsiyet ve okul türüne göre siber zorbalık statülerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyet ve Okul Türüne Göre Siber Zorbalık Statülerinin Frekansları

Siber zorbalık statüleri	Cinsiyet			Sınıf		
	% Toplam	% Kız	% Erkek	% 6.sınıf	% 7.sınıf	% 8.sınıf
Siber zorbalığa karışmamış	37.3	23.75	13.5	9.5	16.75	11
Siber mağdur	17	9	8	2.25	8.5	6.25
Siber zorba	10.5	3.25	7.25	1.75	6.25	2.5
Siber zorba/mağdur	35.2	13	22.25	5.25	15.25	14.75

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin yaklaşık %37’sinin siber zorbalığa karışmadığı, %17’sinin siber zorbalığa maruz kaldığı, %10.5’nin başkalarına siber zorbalık yaptığı ve yaklaşık %35’nin de siber zorba/mağdur olduğu saptanmıştır. Cinsiyete göre siber zorbalık statülerine bakıldığında, erkek öğrencilerin kızlardan hem daha fazla siber zorbalık yaptığı hem de daha fazla siber zorba/mağdur olduğu, kızlarında erkeklere göre daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmiştir. Sınıf düzeyine göre siber zorbalık statülerine bakıldığında, 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin diğer sınıftaki öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık davranışlarına karıştıkları görülmektedir.

Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi

Siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olmaya ilişkin risk faktörlerini belirlemek amacıyla çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizi (multinomial lojistik regresyon analizi) yapılmıştır. Diğer bir deyişle bu aşamada siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran etmenlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, sınıf düzeyi, haftalık internet kullanma süresi, algılanan akademik başarı, ebeveynin internet kullanımını denetlemesi, sosyal medyaya yönelik tutum, pozitif ve negatif duygu alınmıştır.

Bağımlı değişken olan siber zorbalık kategorileri (siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur) ile ilişkili olabileceği düşünülen olası değişkenlerin tek değişkenli lojistik regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinde referans değişkeni olarak “ne siber zorbalık yapan ne siber zorbalığa maruz kalan” grup alınmıştır. Çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinin test edilmesi sürecinde model tahmin edilmiş, öncelikle tahmin edilen modelin uyum bilgisi ile ilgili bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Model Uyum Bilgisi, Uyum İyiliği ve Pseudo R²

Modelin Uyum Bilgisi					Pseudo R ²	
Model	-2Log Olabilirlik	χ^2	sd	p	Cox and Snell	.31
Sabit Terimli	1.01				Nagelkerke	.34
Doymuş	870.76	147.87	45	.00		

Tablo 2 incelendiğinde modelin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu gözlenmektedir. Nagelkerke R² istatistiğinin %34 olduğu belirlenmiştir. Bu istatistik, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında %34’lük bir ilişki olduğunu göstermiştir. Lojistik regresyon analizinde modelde yer alan bir bağımsız değişkenin anlamlılığını ölçmek için olabilirlik oran testinden yararlanılmaktadır. Olabilirlik oran testine ilişkin bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3.Tahmin Edilen Modele İlişkin Olabilirlik Oran Testleri

Etki	-2Log Olabilirlik	χ^2	sd	p
Sabit	871.28	,520	3	.915
Toplumsal tutum	879.35	8.598	3	.035
Sosyalleşme gücü	887.70	16.945	3	.001
Bağımlılık	873.72	2.965	3	.397
Pozitif duygu	874.03	3.273	3	.351
Negatif duygu	881.61	10.857	3	.013
Cinsiyet	892.31	21.553	3	.000
6.Sınıf ¹	875.37	4.616	3	.202
7.Sınıf ²	876.59	5.832	3	.120
Akademik başarı	873.89	3.135	3	.371
İnternet kullanma süresi	883.88	13.127	3	.004
İnternet kullanımını sürekli denetleme ³	873.55	2.798	3	.424
İnternet kullanımını bazen denetleme ⁴	880.14	9.382	3	.025

¹ Bu analizde 6. sınıflar 1; 7 ve 8.sınıflar 0 şeklinde kodlanmıştır.

² Bu analizde 7. sınıflar 1; 6 ve 8.sınıflar 0 şeklinde kodlanmıştır.

³ Bu analizde internet kullanımının ebeveyn tarafından sürekli kontrol edilmesi evet=1, hayır ve bazen=0 şeklinde kodlanmıştır.

⁴ Bu analizde internet kullanımının ebeveyn tarafından bazen kontrol edilmesi bazen=1; hayır ve evet=0, şeklinde kodlanmıştır.

Olabilirlik oran testi sonucunda sosyal medyaya yönelik toplumsal tutum ve sosyalleşme gücü alt boyutları, negatif duygu, cinsiyet, haftalık internet kullanma süresi, ebeveynin internet kullanımını bazen denetlemesi değişkenlerinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir.

İstatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenen değişkenlerle kurulan çok kategorili isimsel lojistik regresyon analizinin (multinomial lojistik regresyon analizi) test edilmesi sürecinde model tahmin edilmiş, öncelikle tahmin edilen modelin uyum bilgisi ile ilgili bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Çok Kategorili İsimsel Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları *

Değişken	Siber Zorba			Siber Mağdur			Siber Zorba/Mağdur		
	β	Wald	Exp (β)	β	Wald	Exp (β)	β	Wald	Exp (β)
Cinsiyet ¹	-1.33	.070	.27 **	-.38	1.34	.68	-1.17	15.87	.31 **
İnternet Kullanma Süresi ²	-1.75	5.61	.17 **	-1.37	3.67	.25	-1.95	9.06	.14 **
İnternet Kullanımını Bazen Denetleme ³	-1.41	6.19	.25 **	-.15	.116	.86	.179	.21	1.20
Toplumsal Tutum	-.054	1.15	.95	-.065	2.43	.94	-.11	8.11	.90 **
Sosyalleşme Gücü	.15	4.51	1.16 **	.17	8.40	1.19 **	.198	14.07	1.22 **
Negatif Duygu	.03	.88	1.03	-.004	.019	1.0	.064	7.96	1.07 **

* Bu analizde referans alınan grup ne siber zorbalık yapan ne siber zorbalığa maruz kalan kişilerdir.

** p <.05

¹ Bu analizde cinsiyet açısından erkekler referans değişken olarak alınmıştır.

² Bu analizde haftada 8 saat ve üzeri internet kullananlar referans değişken olarak alınmıştır.

³ Bu analizde ebeveynin internet kullanımını denetlememesi referans değişken olarak alınmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde erkek olmanın, interneti haftada 8 saat ve üzeri kullanmanın, internet kullanımının ebeveyn tarafından denetlenmemesinin ve sosyalleşme gücünün siber zorba olma olasılığını arttırdığı görülmüştür. Siber mağdur olma olasılığını arttıran değişkenin ise sosyalleşme gücü olduğu saptanmıştır. Siber zorba/mağdur olma olasılığını; erkek olmanın, interneti haftada 8 saat ve üzeri kullanmanın, sosyalleşme gücünün ve negatif duygunun arttırdığı; toplumsal tutum değişkeninin ise azalttığı belirlenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Siber Zorbalık Statüleri ve Cinsiyet

Araştırmadan elde edilen sonuçlar siber zorba ve siber zorba/mağdurların cinsiyet açısından siber mağdur olma ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden farklılaştığını göstermiştir. Diğer bir deyişle erkeklerin siber zorba ve siber zorba/mağdur olma açısından kızlara göre daha çok risk altında olduğu söylenebilir. Bu sonuç erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptıklarını (Arıca ve diğerleri, 2008; Eroğlu, 2014; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Katzer ve diğerleri, 2009; Peker, Eroğlu ve Ada, 2012; Vandebosch ve VanCleemput, 2009; Williams ve Guerra, 2007), gösteren araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu bulgu kızların erkeklerden daha fazla siber zorbalık yaptıklarını (Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık ve Özkorumak, 2015; Hinduja ve Patchin, 2010; Pornari ve Wood, 2010; Wolak ve diğerleri, 2007) ve cinsiyet ile siber zorbalık arasında hiçbir farklılık olmadığını ortaya çıkaran (Hinduja ve Patchin, 2008; Smith ve diğerleri, 2008; Topçu, Erdur-Baker, Çapa-Aydın, 2008) araştırma sonuçlarıyla farklılaşmaktadır.

Akbulut ve Erişti (2011)'ye göre sosyalleşme sürecinde kız çocuklarından kurallara uyması erkek çocuklarına göre daha fazla beklenmekte ve erkek çocuklarının saldırganca davranışlarına hoşgörüsüyle yaklaşmaktadır. Yapılan araştırmalarda (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005; Özcebe ve diğerleri, 2006; Pişkin, 2006) erkek öğrencilerin şiddete ilişkin davranışlarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğunun saptanması bu yorumu dolaylı olarak desteklemektedir. Bununla birlikte boyun eğici erkeklerin daha çok siber zorbalık yaptığının bulunması gerçek yaşamda saldırganlık beklentisini karşılayamayan erkeklerin sanal ortamda bu beklentiyi karşılayacak davranışlar gösterme çabası içine girdikleri şeklinde yorumlanabilir (Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2012).

Ayrıca empati düzeyleri yüksek olan kızların daha az siber zorbalık yaptıkları, empati düzeyi düşük olan erkeklerin ise daha sık siber zorbalık yaptıkları rapor edilmiştir (Topçu, 2008). Erkeklerin sosyalleşme çabalarında amaca yönelik ve özerk davranışlar gösterme ön plandayken, kızların ise kendini pozitif anlamda teşvik edecek şekilde empatik bağlantı kuracak davranışlar gösterme eğilimindedirler. Kızların ve erkeklerin gerçek yaşamlarındaki ilişkilerdeki bu vurgu saldırgan davranışların gösterilmesine aracılık etmektedir (Letendre, 2007).

Çatışma ya da anlaşmazlık olduğunda kızlar değer verdiği ilişkileri kaybetme korkusu yaşaması onların benliğini tehdit etmektedir. Sosyal normlar, kızların doğrudan saldırgan tepkilerini göstermelerini kısıtlayabilmektedir. Bundan dolayı kızlar kızgınlıklarını, öfkelerini ve hayal kırıklıklarını farklı bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bunu da sanal ortamdaki ilişkilerinde dolaylı olarak yansıtmaktadırlar (Letendre, 2007). Siber zorbalığın hem ilişkisel (söylenti çıkarma gibi, akranlarını dışlama) hem de doğrudan zorbalık (tehdit etme, lakap takma gibi, zarar verme) unsurlarını içermesine bağlı olarak sanal ortamda kızların ilişkisel zorbalık erkeklerin de doğrudan zorbalık davranışlarda bulunabilecekleri söylenebilir (Wade ve Beran, 2011). Nitekim dolaylı ve fiziksel saldırganlık puanlarının siber zorbalığı anlamlı düzeyde yordaması (Peker, 2015) bu sonuçla örtüşmektedir.

Bu araştırmada kullanılan siber zorbalık envanterinin tek boyutlu olması sanal ortamdaki cinsiyet farklılıklarına göre hangi zorbalık davranışların gösterildiğinin belirlenememesinin nedeni olarak açıklanabilir. Bununla birlikte bilişim ve iletişim teknolojileri diğerleriyle iletişim kurmada fiziksel özelliklerin nasıl algılandığı ve değerlendirildiği endişesinden bağımsız olarak iletişimin sürdürülmesine fırsat sunmaktadır. Bu da erkeklerin sanal ortamdaki ilişkilerini kurmak ve sürdürmede sorunlar yaşamasına yol açabilmektedir.

Siber Zorbalık Statüleri ve İnternet Kullanma Süresi

Bu araştırmada haftalık internet kullanma süresinin siber zorba ve zorba/mağdurları; siber mağdurlardan ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden anlamlı biçimde ayırdığı görülmüştür. Diğer bir deyişle haftalık internet kullanma süresi arttıkça siber zorba ve zorba/mağdur olma olasılığı artmaktadır. Bu sonuç, Ybarra ve Mitchell (2004a)'in zorba/mağdurların interneti günde üç saatten daha fazla kullandıklarını belirlediği araştırma sonucuyula örtüşmektedir. Didden ve

diğerleri (2009) internette çok fazla zaman harcayan ergenlerin teknoloji konusunda uzmanlaştığını ve internette çok fazla zaman harcadığı için siber zorba olma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Li (2005) yaptığı çalışmada internet kullanım oranı ile siber zorbalık yapma arasında bir ilişki olduğunu belirlerken; siber mağduriyet ile internet kullanım oranı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koyması bu araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir. İnternet kullananların kullanmayanlardan daha fazla zorbalıkla karşılaştıklarının ortaya çıkartılması bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir (Serin, 2012). Yine benzer bir çalışmada internet bağımlılığının erkek öğrencilerin siber zorba/mağdur olma olasılığını artırdığının belirlenmesi bu sonucu desteklemektedir (Peker ve Eroğlu, 2010).

İnterneti her gün kullanan öğrencilerin siber zorbalık ve mağdur olma düzeylerinin interneti daha az kullanan öğrencilere göre daha yüksek olması (Eroğlu, 2014; Ybarra ve Mitchell, 2004b); bilgi ve iletişim araçlarını sık kullanmanın siber zorbalık deneyimini yordadığının belirtilmesi (Topçu, 2008) bu bulguyla tutarlılık göstermektedir. Günde 3 saatten daha fazla sosyal paylaşım sitelerini kullanan öğrencilerin siber zorbalık davranışlar gösterdiklerinin bulunması bu araştırma sonucuyla aynı doğrultudadır (Eroğlu ve diğerleri, 2015). Benzer bir çalışmada Facebook'un en çok siber zorbalık yapılan sosyal paylaşım sitelerinin başında olduğunun ortaya çıkarılması (Özdemir ve Akar, 2011) bu yorumu destekler görünmektedir. Dolayısıyla sosyal medyanın siber zorbalık davranışlar için bir ortam sağladığı söylenebilir.

Sosyal medya sitelerinde daha sık vakit geçiren kişiler, paylaşımları daha fazla takip etmekte, her türlü paylaşımdan haberdar olmakta ve önce paylaşılan, daha sonra silinen paylaşımlardan bile haberdar olarak, silinen paylaşımın muhabbetini devam ettirmektedir. Aynı şekilde sosyal medya sitesinde gördüğü paylaşımları ertesi günlerde okulda da devam ettirerek zorbalık davranışını okula taşıyabilmektedir (Ökte, 2014). Mesch (2009), sosyal paylaşım sitelerinin bireylere kimliğini gizleyebilme ve kendilerini farklı kimliklerle sunabilme fırsatı vermesinin siber zorbalık davranışların gösterilmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, sosyal medya sitelerinde sıkça vakit geçiren öğrencilerde şiddet eğilimi daha fazla görüldüğü ve bu öğrencilerin arkadaşlarına karşı sanal ortamda zorbalık yapmaktan çekinmedikleri ifade edilebilir.

Siber Zorbalık Statüleri ve Ebeveynlerin İnternet Kullanımını Denetlemesi

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ebeveynlerin internet kullanımını bazen denetlemesinin siber zorbaları; siber mağdur, siber zorba/mağdurlardan ve siber zorbalığa hiçbir biçimde dahil olmamış bireylerden ayırdığını göstermiştir. Bir diğer ifade ile ebeveynin internet kullanımını bazen denetlemesi siber zorbalık yapma olasılığını azalttığı söylenebilir. Bu bulguyu ebeveyn denetiminin siber zorbalık ve mağduriyeti önlemede etkili olduğunu gösteren araştırma sonuçları desteklemektedir (Aoyama, Utsumi ve Hasegawa, 2012; Wade ve Beran, 2011; Wang, Ianotti ve Nansel, 2009).

Bu araştırma sonucu yetersiz ebeveyn denetiminin bireylerin diğer kişilere siber zorbalık davranışta bulunma olasılığını fazlalaştırdığını (Ybarra, Espelage ve Mitchell, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004b) bildiren araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Yine benzer bir çalışmada ebeveynlerin çocuklarının bilişim ve iletişim teknolojilerini bazen denetlemesinin siber zorbalığı azalttığı, buna karşılık çok fazla denetlemenin ise siber zorbalığı önlemediği ortaya çıkarılmıştır (Mesch, 2009). Anne ve babaların internet kullanımını denetlemesinin çocuklarda siber zorbalık davranışları azaltılacağına bulunması bu araştırma sonucuyla aynı doğrultudadır (Akbaba ve Eroğlu, 2013). Ebeveynlerin koydukları kuralları denetlememesi siber zorbalığın önlenememesinin nedenleri arasında gösterilmektedir (Rosen, 2007). Dolayısıyla ebeveynin denetiminin içeriği önem taşımaktadır. Nitekim, Wade ve Beran (2011) etkili bir ebeveyn denetiminin çocukla internet etkinlikleri konusunda konuşmayı ve çocuğun internette gezindiği sitelerin kontrol edilmesini içerdiğini belirtmektedir.

Ebeveynin denetimimin yanısıra çocuğuna olan tutumu da siber zorbalık statülerini etkileyebilmektedir. Ailelerin güvenli internet kullanımı konusunda hangi yöntemi kullandıklarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda, araştırmacılar olumlu ebeveyn stilinin güvenli internet kullanımı için daha teşvik edici olduğunu bulmuştur. Bu sonuçta ailelerin çocuklarını izlemeleri ve onlara yönelik olumlu tutumları çocukların online/çevrimiçi saldırgan olma olasılığını azaltmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Ebeveynlerin sanal ortamın çekiciliğine kapılan gençleri bekleyen muhtemel risklerden bahsetmesi onların siber zorbalığa uğrama riskini azaltabilir. Sosyal ağ sitelerinin kullanımı aileler tarafından güvenli olarak düşünülebilir. Ancak gençler kimliklerini gizleyerek sanal ortamda kendilerine ya da başkalarına zarar verecek etkinliklerde bulunabilirler. Ailelerin filtreleme yazılım programları kullanmaya başlamaları önleyici tedbirler arasında gösterilmektedir (İnan, 2014; Mesch, 2009; Mitchell, Finkelhor ve Wolak, 2005). Diğer önleyici tedbirler arasında bilgisayarı oturma odasına koyma, çocuğunun internette girebileceği sayfaları ve siteleri belirleme, internet kullanımında zaman belirleme, çocuğunun girdiği siteleri düzenli olarak kontrol etme olarak bildirilmiştir (Dehue, Bolman ve Völlink, 2008; Mesch, 2009).

Gençlerin evden ziyada okul, kütüphane ve diğer yerlerden siber zorbalıkla karşılaşabileceklerinin bildirilmesi ne yazılım programları ne de ailelerin internet kullanımı ile ilgili kurallarının bu zararları davranışları engellemede yeterli olmamasını sağlamaktadır. Gençlerin daha bağımsız davranma ve daha fazla gizlilik talepleri de internetin zararlı faaliyetlerini içeren davranışlarla karşılaşma olasılığını artırabilmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004b). Bu doğrultuda ebeveynin denetimi, alacağı önleyici tedbirler ve çocuklarına olan tutumları son derece önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla kuracakları ilişkinin niteliği onların sanal ortamdaki davranışlarını nasıl olabileceğini belirleyebilmektedir. Bununla birlikte çocukların ve gençlerin bilinçli olarak bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanmaları onların siber zorbalık davranışlara dahil olma durumlarını azaltacağı söylenebilir. Dolayısıyla sadece aileler değil gençlerinde çevrimiçi güvenliği sağlama konusunda sorumluluk alması gerekmektedir.

Siber Zorbalık Statüleri ve Toplumsal Tutum

Araştırma sonucuna göre sosyal medyaya yönelik toplumsal tutum, siber zorba/mağdurları; siber zorba, siber mağdur ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış kişilerden ayırmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgu sosyal medyaya yönelik toplumsal tutum puanı azalan öğrencilerin siber zorba/mağdur olma açısından risk altında olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sosyal ağların gençlerin kendilerini ifade etmesini ve rahat hissetmesini sağlaması (Hieftje, 2009), sosyal ağların cazip ortamları barındırabilmesi, kolay erişimin ve paylaşımın olması gibi özelliklerinin olması (Johnson, 2001) bireylerin davranışlarında değişim meydana getirebilmektedir. Ayrıca bilişim ve iletişim teknolojilerinin kişilerin iletişim kurma ve sürdürmesini sağlayarak hem arkadaşlarıyla güzel vakit geçirmesini sağlaması hem de arkadaşlık ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olması bu teknolojik araçların kullananların davranışlarında değişime neden olabilmektedir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi sonucunda internetin bireylere farklı sosyalleşme alanı sağladığı, bu ilerlemenin sonucunda bireylerin günlük hayatlarındaki sorunları internete taşımalarına ve problemlerin çözümlerini yine internette arama yolluna gitmelerine neden olduğu bildirilmektedir (Düvenci, 2012). Dolayısıyla bu teknolojik araçları yoğun bir şekilde kullanan ergenlerin sanal ortamla ilgili olumsuz tutumları onların davranışlarında etkileyebilmektedir. Sanal ortamda bireyler problemlerini çözmeye çalışırken karşı tarafla sorun yaşadığı sorunları teknolojik araçları olumsuz bir şekilde kullanarak aşmaya çalışması siber zorbalık yapmasını veya siber zorbalık yaşamasını sağlayabilmektedir.

Sosyal hayatı etkilemeye başlayan sanal ortamlar kendi gerçekliğini oluşturmaya başlayarak globalleşen dünyayı daha da küçültmektedir. Bir anlamda internet bireyleri sunduklarıyla ve cazibesıyla şekillendirmeye başlayarak toplum hayatının içinde ikinci bir hayata -sanal hayata- çekmeye başlamıştır. Toplum hayatı içinde yaşananlar normlara, değerlere ve zamana bağlı olarak

şekillenirken, sanal ortamlar toplumun bu sahip olduklarından farklı şekilde bireylerin önüne çıkmaktadır. Sanal yaşantılar daha çok ihtiyaçlar çerçevesinde kendini göstermektedir (Johnson, 2001).

Her yerden bilişim ve iletişim teknolojilerine ulaşılabilme ve kimliğini gizleme imkânının bulunması, bireyin sanal ortamda kendisini özgür hissetmesine ve sosyal normlara bağlı olmadan, saldırganca davranışları istediği düzeyde gösterebileceği bildirilmektedir (Patchin ve Hinduja, 2006). Sosyal normların olmaması sanal ortamda saldırganlık davranışlar gösterilmesine neden olabileceği ifade edilmektedir (Peker, 2015).

Bireylerin kendini daha iyi anlama, kişisel problemlerle başedebilme, bilgi edinme gibi ihtiyaçlarının sanal ortamda karşılanabileceğini düşünmesi bilişim ve iletişim teknolojiler ile ilgili olumlu bir tutum geliştirmesine yol açabilmektedir. Hatta sanal ortamda birey kendini daha özgür hissedebilmektedir. Buna karşın bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken bir takım sorunlarla karşılaşılması, bireyin başkalarıyla çatışma yaşamasına yol açabilmektedir. Bu yeni durumla nasıl baş edilebileceğinin bilinmemesi kişinin bu teknolojik araçları kullanırken daha saldırgan davranışlar göstermesine neden olabilmektedir.

Özellikle sosyal paylaşım siteleri bireylerin günlük yaşantılarında bir planlama aracı ve düzenleyicisi olarak giderek daha çok yer alması, geleneksel yaşantısında bir değişim yaratmaktadır. Kişilerin yaşantısında meydana gelen bu değişim geleneksel toplumsal kuralları ile sanal ortamın kuralları arasında uyum sorunu yaşamasını neden olmaktadır. Bu süreçte bireylerin sanal ortamda daha saldırgan ve başkalarına zarar verici davranışlarda bulunabilecekleri söylenebilir.

Siber Zorbalık Statüleri ve Sosyalleşme Güçlüğü

Araştırmanın diğer bir sonucunda sosyal medyaya yönelik sosyalleşme güçlüğü tutumunun siber zorba, siber mağdurlar ve siber zorba/mağdurları; siber zorbalığa hiçbir şekilde karışmamış bireylerden anlamlı bir biçimde ayırdığı belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile sosyalleşme güçlüğü arttıkça siber zorba, siber mağdur ve siber zorba/mağdur olma olasılığı artmaktadır. Sanal ortamların sosyal ağlar oluşturarak başkalarıyla iletişim kurma (Ellison, Steinfield ve Lampe, 2007; Joinson, 2008) ve sanal bilgi paylaşımı (Chana ve Dicianno, 2011) gibi olanakları sunması bireylerin sanal ortamda sosyalleşmesini sağlamaktadır. Bunun yanısıra ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların siber zorbalığa karışma olasılığını artırabileceği belirtilmektedir (Çetin, Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2011).

Sanal ortamda gerçek hayattaki gibi normların olmaması, kimliği gizleyerek sahte profiller oluşturma gibi durumlara imkan vermesi bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken zararlı davranışları yapmasına ya da bu davranışlara maruz kalmasına neden olabilmektedir. Sosyal ilişkileri yeterli olmayan/az olan kişilerin siber zorbalığa dahil olma açısından risk altında olduğunun belirtilmesi (Calvete, Orue, Estévez, Villardón ve Padilla, 2010) bu araştırma sonucuyla aynı doğrultudadır. Bununla birlikte yalnızlık duygusunun siber mağdur olma için önemli bir risk faktörü olduğu (Didden ve diğerleri, 2009) ifade edilmektedir. Yalnızlık duygusunun yanısıra, akran reddi, bir depresif duygu durumu ve sosyal destek eksikliği siber zorbalığa karışmakla ilişkili bulunmuştur (Olenik-Shemesh, Heiman ve Eden, 2012; Patchin ve Hinduja, 2010; Schoffstall ve Cohen, 2011; Wright ve Li, 2013).

Araştırmacılar siber zorbalık davranışlara dahil olmanın, özellikle öğrencilerin sosyal iletişimini olumsuz etkilediğini, sosyal çevreye uyumu güçleştirdiğini, arkadaşlıklar ilişkilerinde sorunlara yol açtığını ön görmüşlerdir (Hinduja ve Patchin, 2008; Willard, 2007). Bilişim ve iletişim teknolojilerinin bireylere gerçek hayatta elde edemedikleri sosyalleşme alanı yaratması, kendilerini rahat ifade etmelerini sağlaması, statü kazandırması, gündelik hayatta yapamadıkları işleri yapabilme fırsatı tanınması, yaşantılarına yön vermesi gibi özellikleri bu teknolojik araçların daha çok kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak sanal ortamda bireylerin bu beklentilerini karşılamak için daha çok zaman harcaması çeşitli sorunlarla karşılaşmasına yol açabilmektedir.

Siber Zorbalık Statüleri ve Negatif Duygu

Bu araştırmada negatif duygunun siber zorba/mağdurları; siber zorba ve siber mağdurlar ile siber zorbalığa hiçbir şekilde karışmamış bireylerden anlamlı bir biçimde ayırdığı görülmüştür. Bu bulgu negatif duygu artıkça siber zorba/mağdur olma olasılığının arttığı şeklinde değerlendirilebilir. Negatif duygu suçluluk, üzüntü, kızgınlık, düşmanlık ve intikam almayı içermektedir. Bu bulgu öfke düzeyleri ile mağdur olma ve zorba olma düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunduğunu (Usta, 2013); siber zorba/mağdurları, siber zorba ve mağdur olmayan kişilerden daha fazla psikiyatrik belirtiler gösterdiğini (Arıca, 2009); siber zorba ve mağdur olanların, sadece mağdur olanlardan altı kat daha fazla duygusal stres yaşadıklarını (Ybarra ve Mitchell, 2004b) saptayan araştırma sonucuyla benzerlik gösterirken; öfkenin siber zorbaları; siber mağdurlardan, zorba/mağdurlardan ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayrıldığı belirlendiği (Eroğlu, 2014), araştırma sonucuyla farklılaşmaktadır.

Araştırmacılar tarafından, siber zorba/mağdurların, zorba ve mağdurlara göre problemleri davranış gösterme, akran zorbalığı yapma ve depresyon gibi duygusal problemler açısından risk grubunda olduğunu belirtilmektedir (Dilmaç, 2009; Flaspohler ve diğeri, 2009; Laftman, Modin ve Östberg, 2013, Sourander ve diğeri, 2010). Teknolojik gelişmelerin yarattığı sosyal değişimler, yaşam tarzlarının modernleşmesi, ve kişilerarası ilişkilerin karmaşıklaşması nedeni ile insanlar pek çok açıdan etkilenmektedir. Özellikle duygusal açıdan etkilenen insanın bu karmaşık durumlara bağlı olarak öfke başta olmak üzere çeşitli negatif duyguları yaşayabilmektedir. Usta (2013), yeni gelişmelerin ortaya koyduğu siber ilişkilerin insanların gerçek hayatını olumlu yada olumsuz yönde etkilediğini dile getirmektedir.

Grigg (2010), siber zorbalık davranışlarının insanları psikolojik açıdan çok olumsuz etkilediğini, siber zorbalığa uğrayan kişilerde kaygı, depresyon gibi olumsuz duyguların oluşabileceği, siber zorbalının sosyal anlamda yüz yüze yapamayacağı şeyleri sanal ortamda isimlerini gizlemek suretiyle yapabildiklerini, bir bakıma gelişmemiş sosyal iletişim becerilerinin siber zorbalık davranışlarında etkili olduğunu ifade etmiştir. Nitekim siber zorbalık yapma nedenlerinin arkadaş ortamı, can sıkıntısı, kendine daha önce yapılan davranışa karşılık verme ve intikam duygusu olduğunun tespit edilmesi (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Yaman ve Peker, 2012) ve siber zorbalık davranışlar gösteren bireylerde öfke ve düşmanlık duygusunun yoğun olduğunun belirlenmesi (Palmer ve Thakordas, 2005; Pornari ve Wood, 2010) bu bulguyu desteklemektedir.

Birçok araştırmada siber zorbalığa dahil olan kişilerin ruh sağlığını etkileyen korku, endişe, üzüntü, anksiyete, stres ve depresyon gibi olumsuz duyguların incelendiği görülmektedir. Buna karşın siber zorbalık statülerine göre negatif duyguların ayırt edici özelliklerini inceleyen araştırma sayısı sınırlıdır. Bu bağlamda siber zorbalıkla ilişkili araştırmalarda siber zorba, siber mağdur, siber zorba/mağdur ve siber zorbalığa hiçbir biçimde dahil olmayan bireylere odaklanılmasının daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacağı söylenebilir. Siber zorbalıkla ilişkili bu tür araştırmalar yapılması negatif duyguların siber zorba, mağdur ve zorba/mağdurları ayırmada oynadığı rolün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık kategorilerini birbirinden ve siber zorbalığa hiçbir biçimde karışmamış bireylerden ayıran faktörlerin olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre sosyalleşme gücünün siber zorba, mağdur ve zorba/mağdur olma için risk faktörüdür. Cinsiyet ve internet kullanma süresinin siber zorba ve siber zorba/mağdur, internet kullanımının ebeveynler tarafından denetlenmemesinin siber zorba, toplumsal tutum ve negatif duygunun siber zorba/mağdur olma için risk faktörü olduğu belirlenmiştir.

Ailelerin çocuklarını bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken izlemeleri ve onlara yönelik demokratik tutumları siber zorbalık davranışları azaltmada önemli bir etkidir. Bunların birlikte ebeveynlerin çocuklarını bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken karşılaşılabilecek sorunlar hakkında bilgilendirmesi çocukların farkındalık kazanmasını sağlayacaktır. Ayrıca anne-babalar

çocuklarının sosyal ağ kullanımı dışında kendilerini mutlu hissedecekleri sosyal etkinlikler oluşturmalıdır. Öğrencilerin sanal ortamdaki davranışları şaka ve eğence olarak görüp normal bir davranışmış gibi kabul etmemesi gerekmektedir. Öğrenciler tanımadığı kişilerden gelen e-postları açmaması, sosyal paylaşım sitelerindeki ve e-okul işifrelerini başkalarıyla paylaşmaması, tanımadıkları kişilerle iletişim kurmaması ve güvenmedikleri sitelerde gezinmemeleri bilişim ve iletişim teknolojilerini daha güvenli kullanmalarını sağlayacaktır.

Öğrencilerin, internette zamanlarının çoğunu sosyal medya araçlarında geçirdiği düşünöldüğünde, öğrencilere sosyal medya sitelerinin güvenli ve etkin kullanımı üzerine eğitimler verilebilir. Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarını azaltmak için okullardaki bilgisayar öğretmeni ile psikolojik danışmanların velilere ve öğrencilere yönelik bilişim ve iletişim teknolojilerinin sağlıklı ve doğru kullanılması konusunda bilgilendirici çalışmalar yapabilirler. Ayrıca bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken yaşayabilecekleri olumsuz durumlar karşısında nasıl davranmaları gerektiği konusunda seminerler verebilirler.

Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk faktörlerini belirlemede önemli ipuçları sunan bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık statülerini belirlemek için sosyal medyaya yönelik tutum, pozitif ve negatif duygu değişkenleri kullanılmıştır. İleriki çalışmalarda farklı değişkenler de ele alınarak araştırmanın tekrarlanması, çalışmanın sonuçlarını güçlendirecektir. Araştırmada kullanılan siber zorbalık envanteri tek boyutlu bir özelliğe sahiptir. Siber zorbalıkla ilgili alt boyutları olan ölçek kullanılarak daha ayırt edici bulgulara ulaşılabilir. Diğer bir sınırlılık ise çalışmanın ortaokulda öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda, farklı eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yürütölebilir. Son olarak, sosyal medyaya yönelik tutum, bu araştırmada sadece toplumsal tutum, sosyalleşme güçlüğü ve bağımlılık boyutları ile incelenmiştir. İleride yapılacak olan çalışmalarda, diğer faktörlerin siber zorbalıkla ilgili statüleri üzerindeki bağımsız etkileri araştırılabilir. Araştırma sonuçları bu sınırlılıklar kapsamında değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Agaston, P. W., Kowalski, R. ve Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyberbullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59-60.
- Akbaba, S. ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*(1), 105-121.
- Akbulut, Y. ve Erişti, B. (2011). Cyberbullying and victimization among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology, 27*(7), 1155-1170.
- Aoyama, I., Utsumi, S. ve Hasegawa, M. (2012). Cyberbullying in Japan: Cases, government reports, adolescent relational aggression, and parental monitoring roles. Q. Li, D. Cross ve P. K. Smith (Ed.), *Cyberbullying in the Playground: Research from International Perspectives* içinde (s. 183-201). Malden, MA: Blackwell.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research, 34*, 167-184.
- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Sarıbeyoglu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behavior, 11*(39), 253-261.
- Ayas, T. (2011, 3-5 Ekim). Lise öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma yaygınlığı. *11. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulan bildiri*. İzmir, Türkiye.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online, 11*(2), 369-380.
- Bahrani, A. A. ve Patel, D. (2015). Incorporating twitter, instagram, and facebook in economics classrooms. *The Journal of Economic Education, 46*(1), 56-67.
- Balkıs, M., Duru, E. ve Buluş, M. (2005). Şiddete yönelik tutumların öz-yeterlik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağımlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi, 6*(2), 81-97.
- Batmaz, M. ve Ayas, T. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin psikolojik belirtilere göre sanal zorbalık düzeylerinin yordanması. *Sakarya University Journal of Education, 3*(1), 43-53.
- Ben-Zur, H. (2009). Coping styles and affect. *International Journal of Stress Management, 16*, 87-101.
- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a newmethodfor an oldbehavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*, 265-277.
- Bingöl, N. (2013). *Lise öğrencilerinin siber zorba ve mağdur olma davranışları ile yakın çevrelerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boyd, D. M. ve Ellison, D. M. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13*, 210-230.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. ve Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressor's profile. *Computers in Human Behavior, 26*, 1128-1135.
- Campfield, D. C. (2008). *Cyber bullying and victimization: psychosocial characteristics of bullies, victims, and bully/victims* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Montana, Montana.
- Chana, W. M. ve Dicianno, B. E. (2011). Virtual socialization in adults with spina bifida. *PM&R, 3*(3), 219-225.
- Chekola, M. (2007). Happiness, rationality, autonomy and the good life. *Journal of Happiness Studies, 8*(1), 51-78.
- Çetin, B., Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2011). Siber zorbalığın ve mağduriyetin bir yordayıcısı olarak ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar: Ergenler için bir ön çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences, 3*(3), 1064-1080.

- Dehue, F., Bolman, C. ve Völlink T. (2008) Cyberbullying : Youngsters' experiences and parental perception .*Cyberpsychology and Behavior*, 11(2), 217-223.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Educational Sciences: Theory & Practice* 9(3), 1291-1325.
- Didden, R., Scholte, R. H., Korzilius, H., De Moor, J. M., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R. ve Lancioni, G. E. (2009). Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings. *Developmental Neurorehabilitation*, 12(3), 146-151.
- Diener, E., Emmons, R. A. ve Larsen, R. J. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Düvenci, A. (2012). *Ağ neslinin internet kullanımı üzerindeki sosyal medya etkisinin sosyal sapma yaklaşımı ile incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ellison, N., Steinfield, C. ve Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook "friends": Social capital and college student's use of online social network sites. *Journal of Computer Mediated Communication*, 12(4), 1143-1168.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eğitim Araştırmaları*, 27, 31-42.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. ve Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93-107.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Fave, A., Brdar, I., Freire, T., Vella-Brodrick, D. ve Wissing, M. P. (2011). The eudaimonic and hedonic components of happiness: Qualitative and quantitative findings. *Social Indicators Research*, 100(2), 185-207.
- Flaspohler, P. D., Elfstrom, J. L., Vanderzee, K. L., Sink, H. E. ve Birchmeier, Z. (2009). Stand by me: The effects of peer and teacher support in mitigating the impact of bullying on quality of life. *Psychology in the Schools*, 46(7), 636-649.
- Gamez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K. ve Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use and problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53(4), 446-452.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Grigg, D. W. (2010). Cyber aggression: Definition and concept of cyberbullying. *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 20, 143-156.
- Hieftje, K. (2009). *The role of social networking sites as a medium for memorialization in emerging adults* (Yayımlanmamış doktora tezi). Indiana University, Bloomington.
- Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
- Ivester, M. (2011). *Lol...omg!: What every student needs to know about online reputation management, digital citizenship and cyberbullying*. Reno, NV: Serra Knight.
- İnan, T. (2014). Medya okuryazarlığı: Ortaokul öğrencilerinin ebeveynlerinin televizyon ve internete ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 813-830.

- Jang, H., Song, J. ve Kim, R. (2014). Does the offline bully-victimization influence cyberbullying behavior among youths? Application of general strain theory. *Computers in Human Behavior*, 31, 85-93.
- Joinson, A. N. (2008). Looking at, looking up, or keeping up with people? Motives and uses of Facebook. *Online Social Networks*, Italy.
- Johnson, C. M. (2001). A survey of current research on online communities of practice. *Internet and Higher Education*, 4, 45-60.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. ve Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21, 25-36.
- Koç, M. ve Karabatak, M. (2011, 22-24 Eylül). Sosyal ağların öğrenciler üzerindeki etkisinin veri madenciliği kullanılarak incelenmesi. 5. *Uluslararası Bilgisayar ve Eğitim Teknolojileri Sempozyumu'*nda sunulan bildiri. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *The Journal of Adolescent Health: Official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(6), 22-30.
- Laftman, S. B., Modin, B. ve Östberg, V. (2013). Cyberbullying and subjective health: A large-scale study of students in Stockholm, Sweeden. *Children and Youth Services Review*, 35, 112-119.
- Letendre, J. (2007). Sugar and spice not always nice: Gender socialization and its impact on development and maintenance of aggression in adolescent girls. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24, 353-368.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Li, Q. (2005). Cyber harassment: A study of new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Lin, M. F. G., Hoffman, E. S. ve Borengasser, C. (2013). Is social media too social for class? A case study of Twitter use. *TechTrends*, 57(2), 39-45.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M. ve Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9, 111-131.
- MacDonald, C. D. ve Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: Prevalence and demographic difference. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 9, 2003-2009.
- Menesini, E., Nocentini, A. ve Calussi, P. (2011). The measurement of cyberbullying: Dimensional structure and relative item severity and discrimination. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 267-274.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 12(4), 387-393.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. ve Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D. ve Wolak J. (2003). Protecting youth online: Family use filtering and blocking software. *Child Abuse & Neglect*, 29, 753-765.
- Myers D. G. ve Diener E. (1995) Who is happy? *Psychological Science* 6, 10-19.
- Olenik-Shemesh, D., Heiman, T. ve Eden, S. (2012). Cyberbullying victimization in adolescence: Relationships with loneliness and depressive mood. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17 (3/4), 361-374.
- Otrar, M. ve Argın, F. (2013, 6-8 Haziran). Öğrencilerinin sosyal medyaya ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. 7. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu'*nda sunulan bildiri. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Ökte, A. (2014). *Öğrencilerin zorbalık eğilimleri ile sosyal medyaya yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcebe, H., Üner, S., Uysal, D., Soysal, S., Polat, B. ve Şeker, A. (2006, 19 Mart). Ankara'da bir ilköğretim okulu'nda erken ve orta dönem adolesanlarda şiddet algısı ve şiddet davranışının sıklığının değerlendirilmesi. 1. *Uluslararası Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu'*nda sunulan bildiri, İstanbul.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Palmer, E. ve Thakordas, V. (2005). Relationship between bullying and scores on the Buss-Perry aggression questionnaire among imprisoned male offenders. *Aggressive Behavior*, 31, 56-66.
- Park, C. H. ve Kim, Y. J. (2013). Intensity of social network use by involvement: A study of young Chinese users. *International Journal of Business and Management*, 8(6), 22-33.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and selfesteem. *Journal of School Health*, 80, 614-621.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the school yard: A preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Peker, A. (2015). Ergenlerin saldırganlık ve siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 61, 323-335.
- Peker, A. (2013a). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Peker, A. (2013b, 1-3 Kasım). Ortaokul öğrencilerinin siber zorba ve siber mağdur olma durumu. *5.Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu'*nda sunulan bildiri. Antalya, Türkiye.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 205-221.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2),185-206.
- Peker, A. ve Eroğlu, Y. (24-26 Eylül 2010). Erkek öğrencilerde siber zorba ve kurban olmanın yordayıcısı olarak internet bağımlılığı. Sünbül, A. M. ve Şahin, İ. (Ed.) 4. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyum Kitabı* (s. 862-867). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Pişkin, M. (2006, 19 Mart). Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. 1. *Uluslararası Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu'*nda sunulan bildiri, İstanbul.
- Pornari, D. ve Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior*, 36, 81-94.
- Pressman S. D. ve Cohen S. (2005). Does positive affect influence health? *Psychological Bulletin*, 131, 925-971.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A.D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Rey, L., Extremera, N., Duran, A. ve Ortiz-Tallo, M. (2013). Subjective quality of life of people with intellectual disabilities: The role of emotional competence on their subjective well-being. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26, 146-156.

- Robinson, M. D., Solberg, E. C., Vargas, R. T. ve Tamir, M. (2003). Trait as default, subjective well-being, and the distinction between neutral and positive events. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(3), 517-527.
- Rosen, C. (2007). Virtual friendship and the new narcissism. *Journal of Technology and Society, 15*-31.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schoffstall, C. L. ve Cohen, R. (2011). Cyber aggression: The relation between online offenders and offline social competence. *Social Development, 20*(3), 587-604.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its nature, and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*, 376-385.
- Sourander, A., Brunstein-Klomek, A., Helenius, H., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T. ve Koskelainen, M. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A Population-Based Study. *Archives of General Psychiatry, 67*, 720-728.
- Soydaş, D. K. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin cinsiyete göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Strom, P. ve Strom, R. (2005). When teens turn cyberbullies. *The Education Digest, 71*(4), 35-41.
- Topçu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyberbullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia and Social Behavioral Sciences, 5*, 660-664.
- Topçu, Ç. (2008). *The relationship of cyberbullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among turkish students from different school types. *Cyberpsychology & Behavior, 11*(6), 643-648.
- Usta, A. (2013). *Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ile siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Samsun İli Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society, 11*, 1349-1371.
- Wade, A. ve Beran, T. (2011). Cyberbullying: The new era of bullying. *Canadian Journal of School Psychology, 26*, 44-61.
- Wang, J., Iannotti, R. J. ve Nansel, T. R. (2009). School Bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health, 45*, 368-375.
- Watson, D., Clark, L. A. ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measure of positive and negative affect: The PANAS Scale. *Journal of Personality and Social Psychology, 54*, 1063-1070.
- Watson, D., Clark, L. A. ve Carey, G. (1988) Positive and negative affectivity and their relation to anxiety and depressive disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 97*, 346-353.
- Watson, D. (1988). Intraindividual and interindividual analyses of positive and negative affect: Their relation to health complaints, perceived stress, and daily activities. *Journal of Personality and Social Psychology, 54*(6), 1020-1030.
- Watson, D. ve Pennebaker, J.W. (1989). Health compliments, stress and distress: Exploring the central role of negative affectivity. *Psychological Review, 96*(2), 234-254.
- Williams, K. R. ve Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 51-58.

- Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Illinois: Champaign Research Press.
- Wright, M. ve Li, Y. (2013). The Association between cybervictimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 662-674.
- Wolak, J., Mitchell, K.J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young internet regular users. *Cyberpsychology & Behavior*, 7, 247-257.
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L. ve Mitchell, K. J. (2007). The co-occurrence of internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: Associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 31-41.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004a). Online aggressor/targets, aggressor, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004b). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.